

Verhalende journalistiek

Vraagt een 'nieuw' genre om nieuwe regels?

Vooraf

De Raad voor de Journalistiek heeft onlangs de behandeling van een klacht over een podcast-serie (X/AD) aangehouden om nader advies te kunnen inwinnen. Biedt de huidige Leidraad voldoende houvast bij de beoordeling? Of is er sprake van een nieuw genre dat om nieuwe regels vraagt?

Dit advies is mede gebaseerd op gesprekken met enkele experts. Het is bedoeld als handreiking om de beoordeling van deze klacht te vergemakkelijken.

Inleiding

De klacht is gericht tegen een Nederlandse podcast-serie, gepresenteerd onder het label 'true crime'. Zij onderscheidt zich door de verhalende aanpak. Het mediumtype is in dit geval (online) audio, maar de verteltechnieken worden ook gebruikt in video (-documentaires), non-fictie boeken en artikelen.

De Stichting Verhalende Journalistiek omschrijft het zo:

'De vuistregel is dat verhalende journalistiek zich van niet-verhalende journalistiek onderscheidt door het gebruik van narratieve technieken en van fictie door het waarheidsgetrouwe karakter.'

Het genre is zo oud als de journalistiek. Het kreeg in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw een nieuwe impuls vanuit de Verenigde Staten. Auteurs als Tom Wolfe zagen in *New Journalism* een antwoord op de vaak droge, zogenaamd objectieve nieuwsverslaggeving van de gevestigde media. In die tijd konden uitgevers aan schrijvers de ruimte en het geld bieden om de vrijheid van het genre te beproeven.

Het voedde de gedachte dat verhalende journalistiek beter in staat is het publiek te boeien dan 'gewone' journalistiek. Het is een vorm waarin grote, maatschappelijke thema's verduidelijkt kunnen worden aan de hand van een 'klein', menselijk verhaal waar het publiek zich in kan herkennen.

In de digitale wereld blijken de mogelijkheden om verhalen te vertellen en verspreiden vele malen groter. Naast verschillende video-platforms is de podcast in de afgelopen twintig jaar een populair nieuw medium geworden. Het is zeer toegankelijk en divers en biedt een 'intieme' luisterervaring. Inmiddels luistert bijna de helft van de Nederlanders wel eens naar een podcast. Ook redacties van traditionele media (omroepen, dagbladen) produceren 'verhalende' podcasts en video's.

'Waargebeurde misdaad' is van oudsher een favoriet thema. Amerikaanse titels als 'Serial' (podcast, 2014) en 'Making a murderer' (Netflix-documentaire, 2015) zijn klassiekers en grote voorbeelden voor de makers van nu.

Kenmerken

Dit zijn de belangrijkste kenmerken van verhalende journalistiek:

- In een klassiek nieuwsverhaal wil de journalist zijn publiek informeren over de werkelijkheid, feitelijk en bij voorkeur onbevooroordeeld. De vorm is dienstbaar, vaak zakelijk en de feiten zijn traditioneel zo geordend dat het nieuws voorop staat. In verhalende journalistiek wil de journalist dat zijn publiek tot het einde aan zijn lippen hangt. Hij is vaak de verteller die een zoektocht onderneemt om een mysterie op te helderen. De vorm is daarbij van groot belang om aandacht te trekken en vast te houden. Het 'nieuws' komt in zijn geval aan het einde als de ontknoping van het verhaal. De opdracht om onpartijdig of evenwichtig te zijn geldt in mindere mate.
- Het gaat vaak om het verhaal van 'gewone' mensen, die betrokken zijn bij een persoonlijk drama.
- In verhalende journalistiek kunnen verschillende narratieve technieken worden gebruikt: het zodanig herschikken van het ruwe materiaal dat er een verhaallijn met spanningsbogen ontstaat; het gebruik van cliffhangers om het publiek ertoe te bewegen te blijven lezen, luisteren, kijken; het speculeren over verschillende uitkomsten en scenario's met hetzelfde doel; het inkleuren van personages, situaties en locaties met veel details; het reconstrueren van dialogen, scènes en zelfs gedachten. Bij video en audio kan gebruik gemaakt worden van muziek, geluidseffecten, graphics, animaties en (stem-)acteurs.
- Het zijn vaak tijdrovende en omvangrijke producties. De kosten kunnen hoog zijn.

Risico's

Er is vaker debat over de ethiek van verhalende journalistiek. Er zijn immers risico's die groter lijken dan bij de meer traditionele journalistiek:

- Het verhaal kan belangrijker worden dan de werkelijkheid. De journalist kan in de verleiding komen om de waarheid geweld aan te doen, omwille van de narratieve kracht.
- De keuze voor een specifieke invalshoek en/of hoofdpersoon kan tot eenzijdigheid en speculaties leiden. Met de journalist in de rol van verteller kan het onderscheid tussen feiten, beweringen en meningen vervagen.
- De journalist kan mede door zijn betrokkenheid ook ongewenste impact hebben op de gebeurtenissen. De publicatie kan ook het karakter krijgen van een *trial by media*.
- Slachtoffers en nabestaanden kunnen beschadigd worden door het (her)vertellen van hun verhaal.
- Wie om medewerking wordt gevraagd, en weinig media-ervaring heeft, weet niet altijd wat het genre behelst en wat de (nieuwe) publiciteit te weeg kan brengen.
- Ook als anonimiteit is toegezegd, kan de identiteit soms toch, onbedoeld, herleid worden door de vele details die verhalende journalistiek vaak kenmerken.
- Het publiek kan op het verkeerde been worden gezet door suggesties over de werkelijkheid, die later al dan niet gegrond blijken. Iemand kan verdacht lijken in aflevering 2 en weer onschuldig blijken in aflevering 4. Om te weten wat werkelijk is gebeurd, moet je kennismaken van alle afleveringen.
- Door de hoge kosten, met name bij video en audio, kunnen commerciële overwegingen zwaarder wegen dan journalistieke. De drempel is hoog om een productie af te breken als het verhaal niet aan journalistieke normen kan voldoen.

De Leidraad

De Raad toetst klachten aan de hand van de Leidraad. Daarin staat in algemene bewoordingen wat van zorgvuldige journalistiek mag worden verwacht. Omdat elke zaak weer anders is, komt de Raad veelal tot zijn conclusie na weging van de specifieke omstandigheden.

De Leidraad geldt voor alle journalistieke gedragingen, ook voor verhalende journalistiek. Het belangrijkste uitgangspunt daarbij is dat de journalist waarheidsgetrouw is.

Gelet op de bijzondere kenmerken en risico's kunnen bij de beoordeling van klachten over verhalende journalistiek sommige afwegingen of vragen relevanter zijn dan andere:

Waarheidsgetrouw (Leidraad A.)

- Verhalende journalistiek is journalistiek. Welke vorm het verhaal ook heeft, hij mag geen afbreuk doen aan de opdracht waarheidsgetrouw te zijn. De feiten mogen niet ondergeschikt zijn aan het verhaal.
- Het uitgangspunt van waarheidsgetrouwe, controleerbare en zo volledig mogelijke berichtgeving kan in gedrang komen als de journalist omwille van het verhaal kiest voor een specifieke aanname, al dan niet gesteld in de vorm van een vraag. Naarmate zijn aanpak subjectiever is, is het belangrijker dat hij daarover transparant is naar zijn publiek. Hij moet het in staat stellen feiten te onderscheiden van beweringen en meningen, ook als ze uit de koker van de journalist zelf komen.
- Omwille van de spanningsopbouw kan de journalist ervoor kiezen het verhaal zo te vertellen dat de ontknoping later of pas aan het einde komt. De vraag is in hoeverre hij 'onderweg' minder waarheidsgetrouw is om het publiek te boeien, bijvoorbeeld door andere scenario's te suggereren, zonder te melden dat het niet meer dan mogelijkheden zijn. Dat weegt zwaarder als hij zelf de uitkomst weet, maar verzwijgt tot (bijvoorbeeld in de laatste aflevering van een serie) het hem beter uitkomt. En het weegt nog zwaarder als mensen daardoor, zonder deugdelijke grond, beschuldigd worden en/of beschadigd kunnen raken. Ook als aan het einde alles wordt rechtgezet, omdat de journalist er, ondanks zijn inspanningen, niet van mag uitgaan dat zijn publiek alles, tot en met het einde, tot zich neemt.

Journalistieke werkwijze (Leidraad B.1)

- Als de journalist als verteller op de voorgrond treedt kan hij ook meer impact hebben op de loop van het verhaal. De Leidraad maakt duidelijk dat hij daarbij geen misbruik van zijn positie mag maken en geen incidenten mag uitlokken met de bedoeling om nieuws te creëren.
- Omwille van het verkrijgen van 'spontaan' beeld en geluid, kunnen journalisten mensen verrassen met camera en/of microfoon. Volgens de Leidraad is dat toegestaan wanneer dit noodzakelijk is om een misstand aan de orde te stellen. Naarmate de noodzaak ontbreekt, is de journalistieke gedraging onzorgvuldiger. Dat geldt ook naarmate het kaliber van de misstand kleiner is.
- Wanneer journalisten iemand willen interviewen is het, volgens de Leidraad, zorgvuldig dat de persoon goed geïnformeerd is over de aard van de publicatie. Daarbij gaat het ook om informatie over de relevante specifieke kenmerken van verhalende journalistiek.

Wederhoor (Leidraad B.3)

- Bij series, die soms verspreid over vele weken gepubliceerd worden, kan de journalist er niet van uitgaan dat het publiek kennisneemt van de gehele reeks. Mede om die reden zal wederhoor dan ook zoveel mogelijk toegepast moeten worden in dezelfde aflevering, waarin personen worden gediskwalificeerd, ook als zij hierin slechts zijdelings een rol spelen.
- Het beginsel van wederhoor geldt ook voor verhalende journalistiek, tenzij uit de inhoud duidelijk blijkt dat het vooral de publicatie van een persoonlijke mening betreft (vergelijkbaar met column, recensie, opiniërende bijdrage) of berichtgeving van feitelijke aard, zoals verslagen van openbare bijeenkomsten.

Publicatie (Leidraad C.)

- Bij publicatie van een beschuldiging, moet de journalist duidelijk maken of hiervoor al dan niet een deugdelijke grondslag bestaat. Dat weegt zwaarder naarmate de beschuldigingen afkomstig zijn van personen die in conflict met de beschuldigde verkeren. Bij suggesties van verschillende scenario's in een journalistiek verhaal, moet hij in dezelfde aflevering duidelijk maken dat het om niet meer dan mogelijkheden gaat.
- Indien een publicatie wordt aangekondigd onder de noemer 'waargebeurde misdaad' (of iets vergelijkbaars) moet de publicatie voldoen aan de kwalificaties dat er waarheidsgetrouw wordt bericht en dat het een misdrijf betreft of tenminste een gegrond vermoeden van een misdrijf.
- In de publicatie moet een helder onderscheid gemaakt worden tussen authentieke opnamen en nagespeelde opnamen. Bij encenering moet de zorgvuldigheid kunnen worden beoordeeld op basis van informatie over de gebruikte bronnen. Nagespeelde scènes kunnen gebaseerd zijn op 'harde' bronnen (zoals een transcript, verbaal of bandopname), maar naarmate zij meer gebaseerd lijken op het verbeeldingsvermogen van de journalist, zijn zij minder waarheidsgetrouw, en dus ook minder zorgvuldig.

Privacy (Leidraad C.1)

- Volgens de Leidraad is een inbreuk op de privacy 'onzorgvuldig wanneer deze niet in redelijke verhouding staat tot het maatschappelijk belang van de publicatie'. Een inbreuk is ernstiger naarmate het aannemelijker is dat de inbreuk schadelijke gevolgen heeft voor betrokkene. Bijvoorbeeld doordat oude wonden worden opengereten of dat iemand een mikpunt kan worden op sociale media.
- Indien een journalist anonimiteit toe zegt, dient hij ervoor te waken dat de identiteit niet te achterhalen is, ook niet aan de hand van andere details dan directe persoonsgegevens.
- Voor verdachten en veroordeelden geldt het uitgangspunt dat journalisten 'dienen te voorkomen dat zij door het grote publiek eenvoudig kunnen worden geïdentificeerd en getraceerd'.
- Bij de weergave van details van een misdrijf moet de journalist zich afvragen of daarbij het risico dat extra leed aan slachtoffers en nabestaanden wordt toegevoegd opweegt tegen het maatschappelijk belang om aard en ernst van misdrijf, dan wel de gevolgen

daarvan weer te geven. De Leidraad noemt ze niet, maar dat zou ook moeten gelden voor slachtoffers van ernstige ongelukken en hun nabestaanden.

- Het maatschappelijk belang weegt zwaarder naarmate het verhaal nieuwe feiten of inzichten biedt over het functioneren van mensen of organisaties waar het publiek belang bij heeft (bijvoorbeeld een mogelijke gerechtelijke dwaling). Het weegt minder zwaar naarmate het doel van de publicatie beperkt blijft tot het vertellen van een verhaal waarvan de belangrijkste feiten al breed bekend zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor het verhaal van een misdrijf waarvoor een verdachte al tot in hoogste instantie is berecht (tenzij er dus relevante nieuwe feiten blijken te zijn).
- De zorgvuldigheid moge ook blijken uit de wijze waarop de journalist omgaat met betrokkenen: met name slachtoffers en nabestaanden, maar ook verdachten en veroordeelden. Om het risico van extra leed te verkleinen dient hij ze tijdig, bij voorkeur voor aanvang productie, te informeren over hetgeen op dat moment relevant voor ze is. Mochten er bij hen bezwaren rijzen tegen publicatie, dient hij, ook tegenover hen, blijk te geven van een zorgvuldige afweging van belangen. Het zou goed zijn om dit in de Leidraad op te nemen.

Conclusie

De Leidraad biedt in beginsel voldoende houvast bij de beoordeling van klachten over publicaties die je als verhalende journalistiek kunt bestempelen. De journalist dient in beginsel aan dezelfde zorgvuldigheids-eisen te voldoen als bij alle andere vormen journalistiek. Het gaat bij de toetsing vooral om het besef dat er sprake is van bijzondere kenmerken. Eigenlijk vraagt het genre om grotere zorgvuldigheid omdat de risico's groter zijn: de journalist breekt met conventies van klassiekere journalistieke vormen en zoekt creatieve vrijheid. Dat kan mooie, belangrijke verhalen opleveren, maar er bestaat wel meer risico dat zij minder waarheidsgetrouw zijn en meer negatieve impact hebben op betrokkenen.

Frits van Exter, 6 juni 2025

Met dank aan de gesprekspartners:

- Annemieke Claessens, journalist en jurist, o.a. medewerker van podcast 'Napleiten' (BNR), auteur masterscriptie 'Narratieve benaderingen in true crime podcasts' (Universiteit van Amsterdam, 2024).
- Tim de Gier, hoofdredacteur podcast-platform Podimo.
- Evy Khouw, communicatie-adviseur, oprichter en manager '[Namens de familie](#)' van Stichting Slachtofferhulp.
- Irene van der Linde, journalist, redacteur van De Groene Amsterdammer, auteur non-fictie boeken, voorzitter [Stichting Verhalende Journalistiek](#) (2009-2019).
- Jan Meeus, redacteur NRC, auteur non-fictie boeken, maker van podcasts over georganiseerde misdaad.
- Willemien Sanders, onderzoeker en docent media- en cultuurwetenschappen Universiteit Utrecht, gepromoveerd op 'Participatory spaces. Negotiating cooperation and conflict in documentary projects' (2012)